

Türkiye ekonomisinin karşılaştırmalı son dönem krizleri

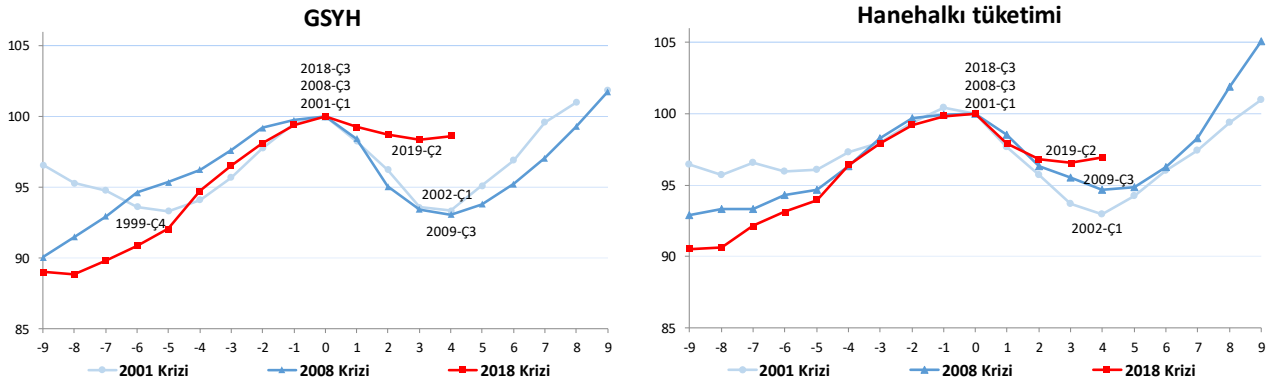
Sumru Öz¹

Gayrisafi Yurt İçi Hasıla 2019 yılının üçüncü çeyreğinde bir önceki yılın aynı çeyreğine göre yüzde 0,9 arttı. [1] Bilindiği gibi ardı ardına iki çeyrekte uzun süren GSYH daralmaları ekonomik durgunluk olarak tanımlanıyor. GSYH'nin bir önceki yılın aynı dönemine göre üç çeyrek boyunca azaldıktan sonra 2019 yılının üçüncü çeyreğinde artış göstermesi, Türkiye

ekonomisinin durgunluktan çıkmakta olduğuna dair bir işaret olarak değerlendirildi. Bu araştırma notu bu son durgunluğu, 2001 ve 2008 krizleri ile karşılaştırarak, kriz sırasında ve krizden çıkışta ne gibi farklılıklar olduğunu ortaya koymaya çalışıyor.

Ekonomik krizleri karşılaştırabilmek için, her üç dönemde de kriz öncesi zirvedeki (2001-Ç1, 2008-Ç3 ve 2018-Ç3) son bir yıllık zincirlenmiş GSYH hacmi, 100 olarak alınıyor² ve aynı değere ulaşıncaya kadar geçen süredeki değerler önceki dokuz çeyrekle birlikte soldaki grafikte veriliyor. Aynı şekilde, GSYH'nin en büyük bileşeni olan yerleşik hane halklarının tüketimi sağdaki grafikte gösteriliyor.

Çeyrekler itibarıyla yıllık zincirlenmiş GSYH ve hanehalkı tüketim hacmi (Kriz öncesi zirve=100)

Kaynak: TÜİK [3]

Soldaki grafikte ilk dikkat çeken noktanın, ekonomide yaşanan son durgunluğun 2001 ve 2008 krizlerine göre daha hafif geçmesi olduğunu söyleyebiliriz. Hem GSYH'deki daralma önceki krizlerde dört iken bu kez üç çeyrek sürüyor, hem de daralmanın boyutu daha az. Önceki iki krizde ekonomi, kriz öncesi zirve değerine göre yıllık bazda yaklaşık yüzde 7 daralmışken, 2019'da daralma yüzde 1,6 ile sınırlı kalmış görünüyor. Ancak sağda yer alan grafik, hane halkı tüketim harcamalarının üç çeyrek boyunca toplam yüzde 3,5 ile GSYH'den daha çok azaldığını, bir başka deyişle son yaşanan durgunluktan ekonominin

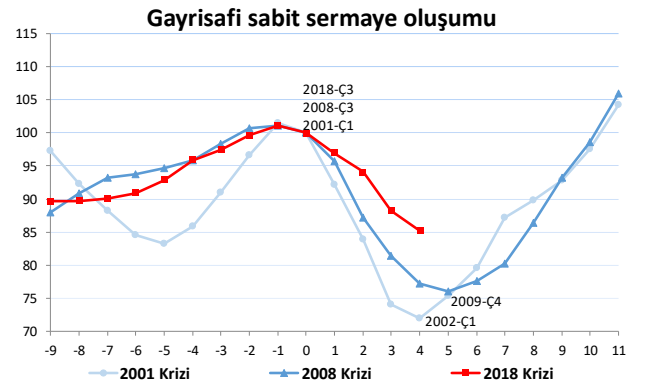
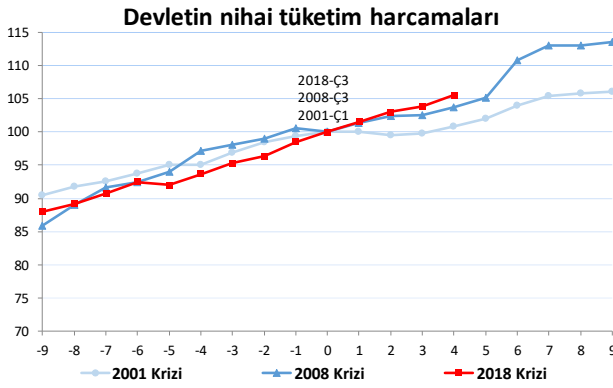
¹ Koç Üniversitesi-TÜSİAD EAF

² Bu yöntem için bkz. [2]

geneline kıyasla hane halkının daha çok etkilendiğini gösteriyor. 2019'un üçüncü çeyreğindeki iyileşmeye rağmen özel tüketim harcamalarının 2018'in üçüncü çeyreğinde ulaştığı düzeyden yüzde 3,1 düşük olması da bu etkinin sürdüğünü gösteriyor. Ayrıca 2019 üçüncü çeyreği itibarıyla GSYH'nin de ulaştığı en yüksek değer yüzde 1,4 altında olduğu göz önüne alındığında ekonomide toparlanmanın yavaş seyrettiği anlaşılıyor.

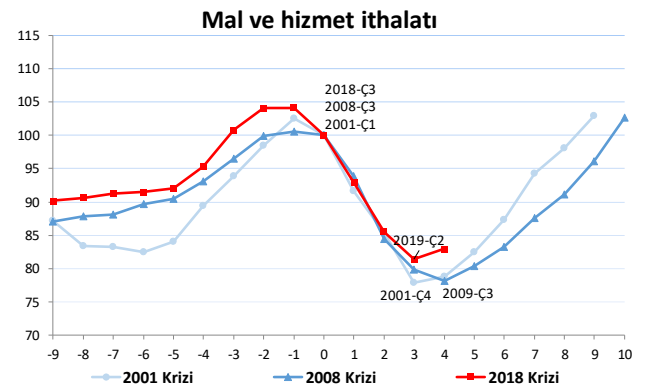
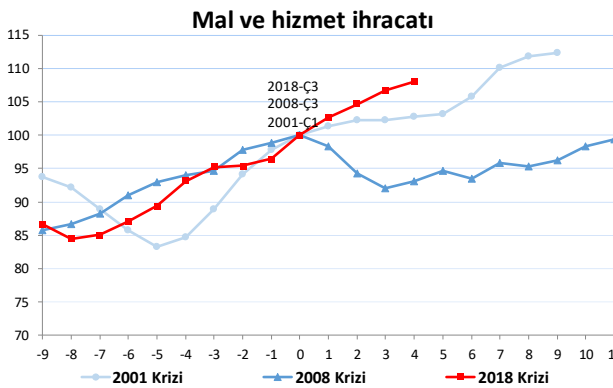
Aşağıdaki grafikler, harcama yöntemi ile GSYH'nin diğer bileşenlerinin son dönemdeki seyrini yine 2001 ve 2008 krizleri ile karşılaştırıyor. Yukarıdaki grafiklerden farklı olarak bu bileşenlerin kriz öncesi kendi en yüksek değeri değil, GSYH'nin en yüksek olduğu dönemdeki değeri 100 olarak alınıyor. Devletin nihai tüketim harcamaları, gayrisafi sabit sermaye oluşumu, mal ve hizmet ihracatı ile ithalatı bileşenlerinin son krizdeki seyrini, 2001 ve 2008 krizleri ile karşılaştırmak önümüzdeki dönem için yol gösterici de olabilir.

Devletin nihai tüketim harcamaları ve gayrisafi sabit sermaye oluşumu

Kaynak: TÜİK [3]

Mal ve hizmet ihracatı ile ithalatı

Kaynak: TÜİK [3]

Yukarıdaki grafiklerde devletin nihai tüketim harcamalarının, 2001 krizinde bir yıl boyunca reel olarak değişmediğini ve 2002'den sonra ılımlı bir şekilde arttığını; 2008 krizinde ise ilk beş çeyrek boyunca yavaş, sonraki 2 çeyrekte hızlı bir artış yaşadıktan sonra sabit hale geldiğini görüyoruz. Son yaşadığımız durgunlukta ise artış 2018'in 1. çeyreği dışında hem kriz öncesinde hem sonrasında hız kesmeden sürüyor. Bu durum 2019 yılında yüksek bütçe açığı verileceğinin ortaya çıkmasından [4] da anlaşılıyor.

Her üç dönemde de krizden en çok etkilenen harcama kalemi gayrisafi sabit sermaye oluşumu, yani yatırım harcamaları. 2001 ve 2008 krizinde GSYH dört çeyrek düştükten sonra artışa geçerken sabit sermaye oluşumu her iki krizde de GSYH'deki düşüşün başlamasından bir çeyrek önce azalmaya başlıyor ve 2001 krizinde beş, 2008'de ise altı çeyrek boyunca azalıyor. Ayrıca kriz öncesi zirve değerine göre düşüş 2001 krizinde yüzde 29'a, 2008'dekinde ise yüzde 25'e ulaşıyor. Son durgunlukta yüzde 16'ya yakın olan düşüş, GSYH'de 2019'un üçüncü çeyreğinde toparlanmanın başlamasına karşın henüz artışa geçmiş değil. 2001 ve 2008 krizlerinde mal ve hizmet ithalatı bileşeninden bir çeyrek sonra artmaya başladığı göz önüne alındığında yatırım harcamaları, 2019 yılının üçüncü çeyreğinde artışa geçen mal ve hizmet ithalatının ardından yılın son çeyreğinde artmaya başlayabilir. Ancak 2010 sonrası dönemde dış borcu giderek artan özel sektörün, Ağustos 2018'de yaşanan kur şoku sonrasında TL cinsinden borç yükünde ani bir artışla karşı karşıya kalmışken [5] yeni yatırımlara girişip girişemediği üç ay sonra ortaya çıkacak.

Harcama yöntemi ile hesaplanan GSYH'nin dış ticarete ilişkin bileşenlerinden mal ve hizmet ihracatı, 2001 krizinde olduğu gibi son durgunlukta da artmaya devam ederek GSYH'nin daha fazla daralmasını engellemiş görünüyor. 2008 krizi küresel bir nitelik taşıdığı için mal ve hizmet ihracatı azalmış, kriz öncesi en yüksek olduğu düzeye geri dönmesi yukarıdaki grafikte görüldüğü gibi 2 yıla yakın bir zaman almıştı. Son bileşen olan mal ve hizmet ithalatı ise her üç krizde de yaklaşık aynı oranda (2001 krizinde yüzde 24, 2008 ve 2018'de yüzde 22) düştükten sonra artışa geçiyor.

Sonuçlar

Bu araştırma notu, ekonomide yaşanan son durgunluğun 2001 ve 2008 krizlerinden daha hafif geçmekle beraber hane halkı tüketimini ekonominin geneline (GSYH) kıyasla daha çok etkilediğini gösteriyor. Krizde GSYH'nin daha az etkilenmesini sağlayanlar ise krizin yerel bir nitelik taşıması sayesinde mal ve hizmet ihracatındaki artışın sürmesi; harcama yöntemiyle GSYH hesaplamasına eksi olarak giren mal ve hizmet ithalatının TL'nin yüksek değer kaybına bağlı olarak aşırı azalması ve devletin nihai tüketim harcamalarının hem kriz öncesinde hem sonrasında hız kesmeden devam etmesi olarak sıralanabilir. Ancak tam da bu sonucusu (bu araştırma notunun konusu olmayan diğer etkenlerle birlikte) toparlanmanın 2001 ve 2008'deki kadar hızlı olmayabileceğine işaret ediyor. Zira önümüzdeki dönem ekonomik büyümeyi belirleyen yatırımlarda henüz bir toparlanma başlamadı ve devletin nihai tüketim harcamalarının bu şekilde sürmesi, kamu harcamalarının özel yatırımları azaltıcı etkisi (crowding-out effect) üzerinden ekonominin hızlı toparlanmasını engelleyebilir.

Kaynaklar

- [1] TÜİK Haber Bülteni, Dönemsel Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, III. Çeyrek: Temmuz-Eylül, 2019, Sayı: 30893, 2 Aralık 2019 <http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30893>
- [2] Adalet M. Ve S. Altuğ (2010) 2001 ve 2008 Krizlerinin Karşılaştırması. EAF Politika Notu No: 1008 https://eaf.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2019/06/eaf_pn1008.pdf
- [3] TÜİK Harcama Yöntemi ile Dönemsel Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (harcama yöntemiyle zincirlenmiş hacim endeksi) http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1105
- [4] Emil, F. (2019) Merkezi Yönetim Bütçesi Takip Raporu V. EAF Araştırma Raporu No. 19-02. https://eaf.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2019/12/erf_rr_1902.pdf
- [5] Demiralp, S. (2019) Takipteki alacaklar sorunu neden önemli ve nasıl çözülebilir? BBC News Türkçe, 22 Kasım 2019 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50513836#>